

**Н. С. Сембиев, қылмыстық құқық және криминология кафедрасының аға оқытушысы, полиция майоры**  
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.)

### **Есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді тұтынуға көндірудің кейбір мәселелері**

*Аннотация. Мақалада қазіргі заманда есірткі, психотроптық заттардың және сол тектестердің заңсыз айналымын, әлеуметтік құбылыстарды, субъектінің қылмыстық құқық бұзушылық жасаудағы объективтік жағы қарастырылады.*

*Түйін сөздер: Қазақстан Республикасы, есірткі, көндіру, заңсыз айналым.*

Есірткіні заңсыз тарату қоғамның өнегелік, әлеуметтік, саяси және экономикалық тіреуін копара отырып, ұлттық қауіпсіздікке қатер төндіреді. Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 6 қаңтардағы Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздік туралы» Заңында сыбайлас жемқорлықпен, заңсыз қару-жарақпен айналысу және заңсыз есірткі айналымы еліміздегі ұлттық қауіпсіздік үшін ерекше қауіп төндіретіні туралы көрсетілген [1].

Есірткі заттары мен жүйкеге әсер ететін заттарды тұтыну медициналық көрсетілімдер негізінде дәрігердің тағайындауы бойынша жүзеге асырылуы тиіс. Осы мән-жайды ескере отырып, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 299-бабымен көзделген қылмыстың объективтік жағы ретінде «есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді тұтынуға көндіру» түсінігімен қамтылатын іс-әрекеттер танылады, өйткені, оларды заңды түрде тұтыну мемлекеттің арнайы бақылауында болады.

Н. М. Әбдіровтың пікірінше, есірткі заттарды немесе жүйкеге әсер ететін заттарды тұтынуға қайсыбір адамды көндіру, біз суреттегендей, ықылас емес. Шындығында, көп сатылы көп өнімділікті көндірудің басты мақсаты — тұрақты есірткі өткізетін рынок құру, сонымен қатар тыйым салынған іс-әрекеттерінің бүркеу мәселесін шешуге байланысты, өкіметтің ресми жүйесінің өкілдерін өздеріне тәуелді ету [2].

Есірткі заттардың түсінігіне келетін болсақ, есірткі, психотроптық заттар, прекурсорлар және олардың заңсыз айналымы мен теріс пайдалануына қарсы іс-қимыл шаралары туралы 1998 жылғы 17 шілдедегі Қазақстан Республикасы Заңының 1 тарауында есірткі заттардың ұғымы берілген. Онда есірткі заттарға Қазақстан Республикасының заңдарына, 1961 жылғы Есірткі заттар туралы бірыңғай конвенцияға сәйкес бақылау жасалуға тиісті. Есірткі, психотроптық заттар мен прекурсорлар тізіміне синтетикалық немесе табиғи тектес заттар енгізілген. Ал есірткілер есірткі немесе психотроптық заттар деп жіктелген, оларды шектен тыс пайдаланғанда туындауы мүмкін зардаптарына байланысты халықтың денсаулығы үшін ықтимал қауіп бар есірткі, психотроптық заттар мен прекурсорлардың тізіміне Қазақстан Республикасында бақылау жасалуға тиіс өсімдіктер, заттар немесе препараттар енгізілген [3].

Осы ұғымдар, белгілер, есірткі заттардың және құрамында есірткі бар өсімдіктердің қасиеттері Қазақстан Республикасы ҚК-нің 296-299-бабында көрсетілген қылмыстардың жасалуына себеп-салдар болып табылады.

Қылмыстық іс-әрекет — адамның қылығы. Олай болатын болса, қылмыскердің жеке басын, жасаған іс-әрекетіндегі ниетін, мақсатын нақтылап қарамай, адамның қылығын анықтау мүмкін емес. Сонымен қатар, қылмыскердің іс-әрекетіндегі ішкі көрінісін, мінез-құлқын тұжырымдап қарау қажет. Іс-әрекет — адам мінез-құлқының сыртқа шыққан шынайы көрінісі болып табылады. Сондықтан да ол адамның ниеті, пікірі, ойы қаншалықты зиянды болғанымен, ол белгілі бір іс-әрекетпен ұштаспаса, адам қылмыстық жауаптылыққа тартылмайды [4]. Іс-әрекет біз қоршаған ортаға белсенді әсер ету қасиетіне ие бола отырып, заттарға, сыртқы ортаның қозғалысына физикалық, сондай-ақ психикалық (интеллектуалдық) өзгерістер жасауға қабілеті. Сондықтан да дене қозғалысы сыртқы ортаға физикалық және психикалық өзгерістер келтіреді. Психикалық өзгерістер адамның психикасына әсер ете алатын қабілеті бар сөзден, ишарат, ымдау көрінісінен тұратын адам органының әртүрлі формалы қозғалысында болады. Бұл есірткі заттарды немесе жүйкеге әсер ететін заттарды тұтынуға көндіру әрекетінің психикалық әсеріндегі формаларынан (сөзінен және іс-қимылдарынан) көрінеді. Келесі әрекет адам органының қозғалу формасындағы физикалық әсерінде. Бастапқысы да және соңғысы да сыртқы ортаға өзгерістер келтіретін көндірудің негізгі екі формасынан танылады: олар сендіру және мәжбүрлеу. Сендіру арқылы жүзеге асатын көндіру психикалық әсермен басқа адамның есірткі қабылдауға деген сезімін ояту ынтасын қоздыруға бағытталған алдау, ұсыну, ақыл беру т. б. іс-әрекеттерінің жасалуынан көрінеді. Мәжбүрлеу жолымен көндіру — есірткі тұтындыруға көндіру мақсатымен тартылған адамның еркін психикалық немесе физикалық әсер ету арқылы өзіне бағындыру. Бұлар — қорқыту, алдау, бостандығын шектеу, сабау, азаптау, ұру, қинау, әртүрлі дәрежедегі денеге жарақат салу, және тағы да басқа зорлық әрекеттер. Бұл баппен қылмыстық жауапкершілікке тарту үшін осы көрсетілген әрекет бір рет болса да жетіп жатыр.

Әрі қарай қылмыстың объективтік жағын толық анықтау үшін алдымен «көндіру» деген сөздің мағынасын білу керек. 1998 жылғы 14 мамырдағы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты пленумының Есірткі, психотроптық, күшті әсер ететін және улы заттарды заңсыз айналымға түсіру жөніндегі істер бойынша заңдарды қолдану туралы қаулысында: «Есірткі немесе жүйкеге әсер ететін заттарды пайдалануға көндіру деп, басқа тұлғалардың оларды тұтынуға ниетін қоздыруға бағытталған кез келген қасақана әрекетін (үгіттеу, ұсыныс жасау, ақыл беру, адастыру, алдау, қорқыту) түсіну керек» делінген [5]. Есірткі заттарды немесе жүйкеге әсер ететін заттарды тұтынуға көндіру барысындағы қоғамға қауіптілігі жөнінен екінші нысан — есірткі заттарды немесе жүйкеге әсер ететін заттарды тұтынуға мәжбүрлеу.

Осы мәжбүрлеу нысанына, яғни күш қолдану жолымен көндіруге байланысты В. И. Ткаченко: егер де көндіру денеге ауыр жарақат салумен жалғасқан болса, онда кінәлінің әрекетін екі баптың жиынтығымен қарап және кінәсінің бағытталған тәуелдігіне қатысты жәбірленушінің өліміне әкеліп соқтырса, онда басқа да қосымша қылмыстық жауаптылық баптардың жиынтығымен тарту керек дейді [6].

Келесі көңіл аударатын мәселе — қылмыстық заңдағы есірткі заттарды немесе жүйкеге әсер ететін заттарды тұтынуға көндіргенде күш қолдануға, одан туатын зардаптарға және осы әрекеттің нәтижесінде абайсызда адам өліміне әкеп соққан немесе басқа да ауыр зардаптарға байланысты. Зардаптардың тар түрдегі түсінігінің қылмыстың барлық құрамдарын материалдық және формальдық деп бөлуде және құрастыруда тәжірибелік зор мәні бар, ол нақты бір қылмыстың аяқталу мерзімін дәл анықтауға және оны дұрыс саралауға мүмкіндік

береді. Есірткі заттарды немесе жүйкеге әсер ететін заттарды тұтынуға көндіргенге дейінгі адамның ойы, мақсаты, есірткіні тұтынғаннан кейін болатын өмірді, хал-жағдайын, күйін мадақтау және басқа да әрекеттер дербес өзінен өзі қылмыс болмайды. Себебі олар басқа адамдарды қоғамға қарсы жат қылықтарға есірткі заттарды немесе жүйкеге әсер ететін заттарды тұтынуға көндірумен жалғаспаған. Олар аяқталған қылмыстың құрамын құрамайды немесе дәлелдеу мүмкін емес. Мұндай әрекеттер қасақана тікелей оймен қылмысқа дайындалу немесе оқталу шарттары сақталғанда ғана сараланады.

Қазіргі уақытта есірткі заттарды немесе жүйкеге әсер ететін заттарды тұтынуға көндіргені үшін қылмыстық жауаптылықты қарайтын норма бар бола тұра, осы норманың нашақорлықтың алдын алуда тиімді пайдаланылмауы, әсіресе, есірткі өткізетін рынок құру, тұтынушылардың шеңберін кеңейту мақсатын көздейтіндерге қарсы бағытталмауы, тиімді қолданылмауы бүгінгі күнде жіберіліп отырған үлкен қателік. Қазіргі кезде есірткі саудагерлерінің есірткі заттарды немесе жүйкеге әсер ететін заттарды тұтынуға мектеп оқушыларын көндіру мақсатымен мектеп маңын көп төңіректеулерін, сондай-ақ қылмыстың бұл түрлеріне орай, есірткі тұтынатын жасөспірімдердің жасы 9–10 жасқа күрт жасарып отырғанын ерекше ескере кетуіміз керек.

Елімізде есірткі заттарды немесе жүйкеге әсер ететін заттарды тұтынуға қарсы жаппай тексеріс жүргізуді енгізу керек. Жаппай тексерістің тиімділігі — есірткі тұтынудан адам өзін әлдеқайда алшақ ұстайды. Егер де адам жақсы жұмыс орнына орналасу немесе сақтау үшін, спорттық командаларға ілігу немесе мектептерде оқуларын жалғастыру үшін міндетті түрде наркологиялық бақылаудан өту керегін түсіне білетін болса, онда олардың есірткі тұтынуға көнуі де аз болады. Сонымен қатар, бүгінгі күні нашақорлықтың зияндығын ашып айтып, жиіркендіретін үгіт-насихатты күшейтіп, сондай-ақ, нашақорлыққа әуестеніп, дертке шалдыққандарды толыққанды емдеуден өткізетін орталықтарды да көбейтуіміз керек.

Есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді тұтынуға көндіруге тек қана нашақорлар ғана емес сонымен қатар есірткі заттарды немесе жүйкеге әсер ететін заттарды өткізетін тұрақты рынок құру және тұтынушылардың шеңберін кеңейту мақсатымен есірткі саудасымен айналысатын адамдар да жеткілікті.

Қазіргі уақытта есірткімен күресте негізінен паллиативті шаралар қолданылады, сондықтан да осы қылмыстың негізгі себептерін жою мүмкін болмай отыр. Бәлкім, алдағы уақытта жағдай принципті түрде өзгермейді. Жағдайға арнайы-ескерту тұрғысынан ықпал етуге болады. Бірақ, бұл үлкен жұмысты қажет етеді: әлеуметтік профилактиканы едәуір жеделдету, жауаптылықтан құтылмауды қамтамасыз ету, нормативтік базаны тек мемлекет ішінде ғана емес, сонымен қатар халықаралық деңгейдегі нормативтік базаны да жетілдіру қажет.

## РЕЗЮМЕ

В статье указывается, что криминологическая оценка причин наркотизации населения, личности участника незаконного оборота наркотиков и наркотической ситуации в стране позволяет представить, какие огромные трудности стоят на пути преодоления наркотизма; рассматривается объективная сторона данного уголовного правонарушения.

## RESUME

Based on the analysis of legal literature, the author identified the reasons and conditions that contribute to the commission of crimes related to illicit trafficking in narcotic drugs or psychotropic substances.

---

### Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Ұлттық қауіпсіздік туралы» 2012 жылғы 6 қаңтардағы Заңы // [www.online.zakon.kz](http://www.online.zakon.kz)
2. Абдиров Н. М. Уголовно-правовые меры борьбы с наркотизмом и наркобизнесом в Казахстане // Система и функции правоохранительных органов РК: проблемы и перспективы: Сб. мат-лов науч. теор.-практ. конф. — Караганда, 1996. — С. 22.
3. Қазақстан Республикасының «Есірткі, психотроптық заттар, прекурсорлар және олардың заңсыз айналымы мен теріс пайдаланылуына қарсы іс-қимыл шаралары туралы» 17 шілде 1998 жылғы Заңы // [www.online.zakon.kz](http://www.online.zakon.kz)
4. Ағыбаев А. Н. Қылмыстық құқық Жалпы бөлім. — Алматы, 1998.
5. ҚР Жоғарғы Соты пленумының «Есірткі, психотроптық, күшті әсер ететін және улы заттарды заңсыз айналымға түсіру жөніндегі істер бойынша заңдарды қолдану туралы» № 3 қаулысы 14 мамыр 1998 ж. // [sud.gov.kz/rus](http://sud.gov.kz/rus)
6. Ткаченко В. И. Преступления против здоровья населения. — М., 1983.